

STUDII ȘI CERCETĂRI

FILOSOFIA SISTEMATICĂ ÎN ERA CIBERNETICII SAU DESPRE ONTOLOGIA LUI CONSTANTIN NOICA

DRAGOȘ POPESCU

On the Systematic Philosophy in the Age of Cybernetics, or on Constantin Noica's Ontology. The article presents an interpretation of several ideas of the Romanian philosopher Constantin Noica on the relation between philosophy and scientific knowledge in the context of the accelerated development of new technologies of information, which emerged in the second half of 20th Century.

Key words: Constantin Noica's work, categorial systems, systems theory, cybernetics, knowledge and information.

Un mare filosof de la începutul secolului al XIX-lea, parcurgând într-o serie de cursuri universitare istoria filosofiei de la vechii greci până la Schelling, a remarcat că epocile fericite sunt totodată pagini goale în cartea consemnând dezvoltarea rațiunii. De atunci și până astăzi rațiunea a suportat transformări neîncetate. De fapt, cele mai profunde transformări ale rațiunii au survenit începând chiar din vremea remarcii sale. S-ar putea conchide că secolele următoare n-au fost o epocă fericită; dar nu se poate nega că au fost o epocă a cunoașterii științifice.

Cunoașterea științifică, așa cum ne apare de la vechii greci până la Schelling, se deosebește de cunoașterea științifică a ultimelor două secole. Deosebirea nu constă doar în cantitatea de cunoștințe acumulate în unitatea de timp și în tendința creșterii accelerate a acesteia, ci-n însăși structura cunoașterii. Ea a ieșit din lumea restrânsă a „filosofilor”, unde era cultivată de la începuturile ei, și a răscolit lumea politicului, economicului și socialului, încă rezervate altor „specialiști”. Revoluțiile s-au ținut lanț: mai întâi cele politice, apoi și cele economice și sociale. Revoluțiile politice, economice și sociale au fost însoțite de o permanentă revoluție tehnologică, fără de care celelalte n-ar fi fost cu puțință.

În această eră nouă, filosofia în înțeles clasic și-a găsit tot mai greu locul. Idealul vechiului tip de filosofie, sistemul filosofic, merit să reunească, într-o manieră enciclopedică, întreaga cunoaștere, de la cea a naturii, trecând prin cea a omenescului, până la cea a divinului, a devenit mai mult decât irealizabil: a devenit neconvingător.

Cu toate că rațiunea a cunoscut o dezvoltare nemaîntâlnită, natura, omul și Dumnezeu au încăput tot mai greu împreună în domeniul raționalului. Iraționalul

însuși și-a afirmat rațiunile sale sistematice. Filosofii, după numeroase tentative nereușite de-a găsi o soluție, au renunțat treptat la sistem. Mai mult decât atât, sub asediul înnoirilor de tot felul, unii s-au văzut nevoiți să recunoască faptul că filosofia, așa cum a fost ea practică de-a lungul întregii sale istorii, nu este decât o tristă înșiruire de erori, în care se pot distinge uneori și scipiri de luciditate, valorificate științific mai mult sau mai puțin corespunzător.

Opera filosofică a lui Constantin Noica s-a constituit în acest context frământat, în care filosofia era demult în criză. Încă de la primele sale scrieri, dedicate lui Descartes și Kant, filosoful încearcă să înțeleagă mai bine contextul și manifestările crizei și, pe măsură ce-a acumulat experiență în cercetarea lor, să propună propriile sale soluții. Putem distinge în opera sa două etape:

1. etapa investigației premiselor filosofice ale crizei filosofiei, care se exprimă sub forma unor studii aprofundate cu caracter istorico-filosofic asupra modernității (1936-1959);

2. etapa reformei conceptului modern al rațiunii, care îl conduce în cele din urmă la elaborarea unui sistem filosofic (1964-1987).

Cele două etape sunt separate de perioada în care Noica a fost arestat, judecat și condamnat de regimul comunist instaurat în România ca urmare a ocupației sovietice, dar această împrejurare ține mai mult de aspectul biografic decât de cel propriu-zis filosofic ale personalității lui. După eliberarea din închisoare, Noica și-a reluat preocupările anterioare, în condiții de viață schimbate și într-un alt climat social.

Din punct de vedere strict filosofic, reținem faptul că, începând din jurul anului 1964, pe lângă traducerile și comentariile unor texte clasice ale filosofiei și numeroasele articole cu caracter cultural și ocazional, Constantin Noica a elaborat și a reușit să publice o serie de lucrări (cărți, studii și articole) care conțin *punctul său de vedere original* cu privire la rolul filosofiei în zilele noastre. Lucrările în cauză pot fi grupate în funcție de scopul pe care îl îndeplinesc în formarea și precizarea (nuanțarea) punctului de vedere al autorului lor. Avem:

a) lucrări cu caracter teoretic. Din acest grup de lucrări fac parte: *Douăzeci și șapte trepte ale realului* (1969); *Pentru o teorie a câmpurilor logice* (1969 – publicată pentru prima oară în 2015); *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan* (1978), *Povestiri despre om. După o carte a lui Hegel* (1980, reunește două comentarii la *Fenomenologia spiritului* de Hegel, aparent pentru a populariza această scriere fundamentală, în realitate susținând propria viziune asupra filosofiei), *Tratat de ontologie* (1981, publicat în volumul *Devenirea întru ființă*, împreună cu *Încercare asupra filosofiei tradiționale*, care datează din anii '50 ai secolului trecut), *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986). De asemenea, Noica a publicat o serie de articole științifice care fac parte din acest grup.

b) aplicații ale contribuției teoretice. În acest grup se circumscriu cărți precum: *Rostirea filosofică românească* (1970), *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești* (1975), *Despărțirea de Goethe* (1976 – reprezintă o parte a unei cercetări extinse asupra operei lui Goethe, confiscată la arestare și restituită după eliberare; cartea a fost republicată după 1989, incluzând o parte care a rămas mulți ani în arhivele

Securității) *Sentimentul românesc al ființei* (1978), dar și rezultatele muncii de traducere și comentare a unor texte filozofice importante (dialoguri platoniciene, scrierile logice ale lui Aristotel și ale comentatorilor greci ai acestuia).

În articolul de față vom lua în considerare primul grup de lucrări ale lui Noica din cea de-a doua parte a activității sale. Sunt lucrările în care el își argumentează viziunea sistematică. Expunerea noastră nu are însă intenția de-a micșora importanța celui de-al doilea grup de lucrări. Prin ele, autorul oferă un sprijin substanțial contribuției sale filozofice originale.

De asemenea, nu intenționăm să livrăm în paginile care urmează o exegeză a lucrărilor considerate, ci o viziune sintetică asupra contribuției filozofului, pornind de la două scrieri importante ale lui.

Primele două lucrări enumerate din seria contribuțiilor teoretice, *Douăzeci și șapte trepte ale realului* și *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, alcătuiesc o unitate. Ele sunt și un program, dezvoltat de Noica în detalii, dar nemodificat în ansamblu. Numai prima din cele două scrieri a fost publicată de Noica, ceea ce a produs o serie de nedumeriri cu privire la scopul ei. *Douăzeci și șapte trepte ale realului* este o cercetare a listelor de categorii propuse de Platon, Aristotel și Kant, văzute ca un întreg în dezvoltare. Cele cinci „genuri supreme” platoniciene din dialogul *Sofistul*, cele zece categorii aristotelice și cele douăsprezece concepte pure ale intelectului kantiane, însumate, ne dau cele douăzeci și șapte de trepte despre care vorbește titlul cărții.

Tabloul categorial platonician este, în viziunea lui Noica, constitutiv pentru domeniul alocat de științele moderne realului fizico-chimic (anorganic). Cele zece categorii aristotelice, la rândul lor, sunt constitutive realului organic (biochimic și biologic), cu științele corespunzătoare (de la chimia moleculară la biologia populațiilor și etologie) iar conceptele pure ale intelectului constituie domeniul conștiinței (cărui îi revin științele omului).

Faptul că cele douăzeci și șapte de trepte ale realului (categoriile filozofiei tradiționale) au constituit și încă mai constituie domeniile corespunzătoare științelor moderne, adică terenul sau cadrul conceptual pe care acestea se dezvoltă, reprezintă potrivit lui Noica, o dovadă că, deși demersul filozofic nu poate concura cu cel științific în obținerea cunoștințelor, el condiționează demersul științific. Științele se întorc împotriva filozofiei, reproșându-i lipsa de mijloace adecvate cercetării domeniilor realului care le sunt repartizate. Reproșul este justificat, consideră filozoful român, însă rămâne totuși nerelevant: fără constituirea categorială care premerge cercetării realului, cercetarea însăși rămâne lipsită de obiect.

Pentru Noica, așadar, nivelul cercetării științifice de specialitate și cel a filozofiei sunt distincte, cu toate că filozofia oferă științelor cadrele categoriale, iar științele oferă filozofiei o mulțime de sugestii, de la inventivitatea conceptuală la componente ținând de euristică. Filozofia și științele și-au adus însă, reciproc, adeseori, mai curând prejudicii decât servicii, datorită faptului că raporturile lor nu au fost bine înțelese. Filozofia are tendința de a împrumuta de la științe rezultatele încununute de succes în investigația specializată asupra realului, extinzându-le peste limitele prescise lor de însăși condiționările categoriale din care provin, în vreme ce

științele au înclinația de a renunța la orice fel de condiționări categoriale, expansiunea lor provocând dereglări asupra domeniilor științifice învecinate.

În condițiile dezvoltării incomplete a cadrelor categoriale și (corelat cu aceasta), dezvoltării insuficiente a științelor, care caracterizau filosofia și știința din trecut, efectele incomodării reciproce a filosofiei și științelor se limitau la inconveniente fără consecințe prea grave, filosofii și oamenii de știință găsind, în cele din urmă remediile potrivite. Însă, în condițiile epocii noastre, în care cunoașterea științifică a ieșit din spațiul laboratoarelor și a început să modifice continuu societățile și conștiințele, este necesară compensarea dezechilibrului produs de expansiunea enormă a cunoașterii științifice, ceea ce poate fi realizat doar într-un singur mod: prin exercițiul filosofic. Disciplina filosofică a omului de știință, propusă de Noica sub denumirea de „naivitate secundă” se aseamănă cu naivitatea primă a celor dintâi filosofi ai vechii Grecii, dar se deosebește totodată de aceasta prin faptul că este înzestrată cu resursele enorme puse la dispoziție de avansul tehnologic actual.

Omul de știință de azi, atunci când nu ignoră cu totul filosofia, adaptează la interesele și preocupările sale imediate vechile elemente de filosofie care i se par a fi în concordanță cu noi interese și preocupări, stimulând cu ajutorul lor apariția unor rezultate omologabile prin integrare în fluxul dezvoltării științifico-tehnologice. Seriozitatea omului de știință constă în faptul că el *utilizează* filosofia, o vede ca pe un depozit de resurse care pot fi oricând mobilizate și prelucrate în vederea obținerii acestor rezultate noi, ori de câte ori este necesar. Ceea ce nu poate fi utilizat momentan din inventarul tradițional al filosofiei este abandonat ca lipsit de valoare științifică până la o eventuală reevaluare, în funcție de necesitățile creșterii științei.

Dimpotrivă, „naivitatea secundă” vizată de Noica ar conduce la o *ontologie*, adică la un domeniu de investigație filosofică pe care omul de știință îl percepe azi ca o barieră istorică în calea dezvoltării științifice, îndepărtată cu greu din calea cercetării triumfătoare. Ideea că ontologiei i s-ar putea rezerva iarăși un *domeniu* de investigație în epoca noastră este motivul pentru care Noica vorbește de „naivitate”. Pe terenul vechii ontologii acționează astăzi științele. Ele au înlocuit-o cu succes deplin și nu au de ce să-i restituie nimic din ceea ce au preluat de la ea. Orice revendicare autarhică a filosofiei se lovește de starea de fapt actuală, în care filosofia a fost demult expropriată de concepte și probleme.

Ontologia, așa cum o vede Noica, nu se aseamănă însă cu filosofiiile trecutului și nu instituie o graniță în calea dezvoltării științelor, peste care acestea n-ar avea dreptul să treacă. Ea nu intră în concurență cu științele, deși se găsește în relație cu ele. Ea nu oferă o cunoaștere mai „bună” sau mai „rea” decât cea științifică, nici nu îndrumă științele, nici nu arbitrează între științe. Având ca bază sistemul categorial tradițional, ea nu poate fi învinuită că încearcă să influențeze științele, întrucât nici o știință nu are ca obiect de studiu acest *sistem categorial* văzut ca un întreg. Oricare știință face parte dintr-un perimetru categorial, niciuna nu se identifică cu *categorialitatea* însăși. Ontologia are însă multe de învățat de la cercetarea științifică specializată.

Ontologia elaborată de Constantin Noica dispune de un nou set categorial, care nu mai vizează realul, precum cele trei seturi de categorii tradiționale. Noul set categorial are cinci categorii (tot cinci erau și cele cinci „genuri supreme”

platoniciene), dar aceste categorii nu mai sunt „trepte ale realului”, ci „categorii ale elementului”. Noțiunea de element propusă de Noica are un sens special. Ne vom opri preț de câteva rânduri asupra ei.

Noțiunea de element propusă de Noica reunește sensul noțiunii de mulțime cu cel al noțiunii de individ. Prin faptul că elementul este ireductibilul, el se confundă la limită cu noțiunea de individ. Prin faptul că indivizii, deși ireductibili, își au propriile lor legi nu în ei înșiși, ci în element, acesta este ceea ce – de asemenea la limită – le cuprinde (include), adică: clasa, mulțimea, generalul. Domeniul elementului evoluează între aceste limite, fără să poată fi redus la una dintre ele. Este un domeniu care-i poate fi acordat filosofiei, deoarece nici o știință nu are ca obiect al său elementul așa cum îl definește Noica. Pe de altă parte, în termenii lui Noica, elementele nu sunt ficțiuni metafizice, ceea ce ar transforma ontologia într-un joc lipsit de legătură cu realitatea, ci se întâlnesc peste tot, ele sunt *însăși realitatea*. Realitatea este o țesătură de elemente.

În limbajul clasic al filosofiei, studiul elementului ar coincide cu studiul raportului dintre individual și general. Disciplina filosofică rezervată studiului raportului dintre individual și general este logica. Totuși, ontologia lui Constantin Noica nu se reduce la logică, mai cu seamă dacă prin „logică” se înțelege logica matematică, în care raportul dintre individual și general este transformat în calcul. Logica matematică nu are capacitatea de a sesiza corect raportul dintre individual și general, așa cum o poate face ontologia elementului. Ea poate numai să *soluționeze* acest raport, adică să-l transforme într-un instrument menit să slujească cercetării științifice. Soluția dată de logica matematică raportului dintre individual și general este în favoarea generalului. Ea exclude individualul prin impunerea procedeelelor de a-l subsuma generalului pe care le-a dezvoltat, mergând în direcția constituirii unui general-individual asupra căruia vom reveni mai jos.

Din punctul de vedere al „naivității secunde” propuse de Noica, logica matematică se aseamănă totuși izbitor cu vechea metafizică, pe care logica matematică o combate asiduu, cu deosebirea că vechea metafizică soluționa invers raportul dintre individual și general, dând prioritate individualului până la transformarea lui într-un individual-general de formă variabilă, însă inutilizabil atât din punct de vedere al dezvoltării filosofice, cât și științifice. Ființa parmenidiană, substanța aristotelică, monada leibniziană, specia biologică în viziunea lui Linnaeus erau asemenea forme de individual-general ale metafizicii. Toate s-au dovedit, în cele din urmă, inutilizabile – deși fiecare a folosit cât se poate de mult la momentul punerii în circulație.

Soluțiile metafizicii ale raportului individual-general și soluția logico-matematică a raportului general-individual nu trebuie puse în opoziție. Sau, dacă noțiunea de opoziție are în continuare un sens în ontologia lui Constantin Noica, ea va suferi o reconfigurare. Caracterul exclusiv al opoziției (redușă, de fapt, de-a lungul întregii dezvoltări a logicii, la contradicție) va fi abandonat. „Naivitatea secundă” a ontologiei propuse constă și în introducerea noțiunii de *contradicție unilaterală*, o formă a contradicției în care unul dintre membrii aflați în raport de opoziție îl exclude pe celălalt, în timp ce acesta îl include pe primul. Vechea metafizică a dovedit unilateralitatea opoziției individual-general, noua logică matematică unilateralitatea

opozității general-*individual*; fiecare cu prețul termenului subliniat. În loc de a judeca cele două unilateralități, în sensul de a alege justa unilateralitate, Noica se întreabă dacă nu poate fi descoperit ceva *dincolo de ele* și, dacă este într-adevăr ceva acolo, ce semnificație ar putea avea ceea ce se găsește dincolo de unilateralități.

Dincolo de unilateralitatea individual-*generalului* și de unilateralitatea general-*individualului* se găsește *tensiunea* dintre general și individual. Ori de câte ori gândirea constată că „totul este altceva decât se arată”, între general și individual se ivește *cuplul logic*, „adică împerecherea individualului cu generalul”¹. Ceea ce are de reținut ontologia lui Noica din această constatare, aparent banală, a diferenței dintre *ceea ce este* și *ceea ce se arată*, este că orice abordare unilaterală a ei, orice tentativă de soluționare, în loc de a accentua tensiunea din cuplul logic, o dizolvă. Toate ontologiile trecutului au dus în cele din urmă la dizolvarea cuplului logic, iar ontologia formală contemporană duce la același deznodământ.

De aceea, în loc de subsumarea reciprocă a individualului și generalului, Noica propune „solidarizarea” lor². Cuplul logic în care individualul și generalul se solidarizează este mai mult decât cuplu, este un „câmp logic”, adică un domeniu în care tensiunea persistă, nu se soluționează. Ideea de *câmp* este preluată din rezervorul terminologic al unei științe contemporane prestigioase – fizica, și desemnează ceva ce, fără să corecteze (îmbunătățească) domeniul de unde este împrumutată, exprimă un sens filosofic care nu contravine celui științific. „Câmpul logic” este o bună ilustrare a modului în care este practică „naivitatea secundă” a ontologiei.

Ca și într-un *câmp fizical* (electromagnetic, gravitațional), în care se dezvoltă diverse fenomene (electrostatice, descărcări electrice, sisteme planetare, galaxii etc.), guvernate de legile lor specifice, într-un *câmp logic* se dezvoltă diverse logici (formale, aplicate ori mixte). Nici câmpul fizical, nici cel logic nu sunt *epuizate* de fenomenele care au loc în respectivele câmpuri. Numai desființarea câmpului poate pune capăt desfășurării fenomenale, care continuă câtă vreme câmpul se menține. Pe de altă parte, singura cale de a evidenția prezența câmpului este de a urmări desfășurarea fenomenelor care au loc în el. În absența dezvoltării fenomenale, prezența câmpului este insesizabilă; la limită, fără fenomenele din el, câmpul nu există.

Dacă metafizica tradițională a reușit să ne pună la dispoziție o întreagă dezvoltare fenomenală dincolo de care logica matematică a putut să vadă câmpul, noii ontologii a lui Noica îi revine o misiune încă neîntreprinsă: de a experimenta condițiile de menținere a câmpului. Adică acele condiții în care procesul fenomenal poate continua, evitându-se soluționarea tensiunii dintre membrii cuplului logic și dispariția câmpului. Așa cum metafizicile trecutului s-au blocat în propriile lor produse, pe care le-au individualizat sub forma unor doctrine a căror realitate rămânea problematică, științele moderne se pot bloca la rândul lor în generalizări din care individul rămâne exclus, cu toate că tocmai el este cel în care orice generalizare se poate realiza.

¹ C. Noica, *Pentru o teorie a câmpurilor logice*, în: *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 2015, p. 228.

² *Ibidem*, p. 229.

Există o știință de azi care este dedicată studiului sistemelor și proceselor, adică studiului structurii, dezvoltării, orientării și menținerii sistemelor, arată Noica, iar această știință este cibernetică. Sistemele pe care le studiază cibernetică nu sunt, desigur, sisteme filozofice. *Ideea* de sistem, cultivată în filozofie, a devenit însă, vrând-nevrând, *realitatea* zilelor noastre. Studiul sistemelor reale este acum la fel de important pentru noi pe cât era pentru metafizicienii trecutului studiul sistemelor ideale. Metafizica puneă cândva problema în termeni de substanță, noi o punem acum în termeni de funcțiune. Abordarea unilaterală (real-funcțională / ideal-substanțială) a dezvoltării, orientării și menținerii sistemelor va fi înlocuită de Noica cu propria sa abordare ontologică, a cărei „naivitate secundă” se metamorfozează subit în gravitate. Dacă prăbușirea sistemelor filozofice a lăsat în urmă ruinele unor construcții teoretice ambițioase, cândva socotite drept indestructibile, eventualitatea prăbușirii sistemelor reale de azi este în măsură să ne înfloreze prin consecințe care depășesc cu mult teoria.

Din punct de vedere al *câmpului logic*, adică al individualului cuplat cu generalul, faptul că avem de-a face cu sisteme real-funcționale sau, dimpotrivă, cu sisteme ideal-substanțiale, este indiferent. Tensiunea dintre individual și general poate fi interpretată neproblematic în termeni real-funcționali ori ideal-substanțiali, fiindcă accentul cade pe ea, nu pe felul în care este interpretată. Important în raportul individual și general este cuplul, nu realitatea ori idealitatea membrilor lui și raportului însuși. De fapt, o sumară inspecție prin istoria filozofiei ar aduce suficiente dovezi că individualul și generalul au fost deja cuplați în toate combinațiile posibile.

Dimpotrivă, cibernetică se mărginește la abordarea real-funcțională a sistemelor. Este motivul pentru care Noica reproșează, într-un articol scurt și dens, intitulat *Însemnări filozofice în legătură cu cibernetică*³, fondatorilor acestei științe, de a fi suprasolicitat posibilitățile deschise de ea prin acordarea unei dimensiuni ideal-substanțiale de care se dovedește a fi lipsită. Cibernetică nu aduce o nouă viziune filozofică, deși se revendică de la diferite filozofii. Ea doar transpune problematica sistemelor în termenii comunicării dintre centrul de comandă (generalul) și organele de execuție (individualii). Sistemul, prevăzut cu centru de comandă și organe de execuție, poate fi mașină sau organism viu (entități reale), ceea ce interesează cibernetică din aceste reale fiind însă procesul funcționării lor (comanda/execuția). Comunicarea, care putea da (într-o interpretare tradițional-metafizică) dimensiunea ideal-substanțială a sistemelor, este redusă de cibernetică la „informație”, adică ceea ce sistemul extrage din exterior în vederea funcționării.

Acelor noțiuni ale ciberneticii care pot fi puse în contact cu filozofia (autocontrol, autoreglaj, autoconservare, autodezvoltare) le corespund în sistemele filozofice ale trecutului conținuturi pe care „comunicarea” văzută ca relația dintre

³ C. Noica, *Însemnări filozofice în legătură cu cibernetică*, în „Revista de filozofie”, tom XXIX, nr. 6, p. 540-543. Articolul a fost scris în epoca în care elabora *Douăzeci și șapte trepte ale realului și Pentru o teorie a câmpurilor logice*, așadar cu două decenii înainte de publicare. „Ingenuitatea filozofică” pe care și-o asumă autorul le-ar putea fi de folos *specialiștilor* în domeniu, arată acesta.

centrul de comandă și organele de execuție și „informația” văzută ca organizare în vederea funcționării le elimină. Ceea ce conduce, după Noica, la o simplificare a rațiunii: „în genere, procesele pot fi orientate sau nu: cele orientate sunt raționale, indiferent dacă au loc în creier sau în mașină”⁴. Aici, termenul „orientare” desemnând menținerea funcționării sistemului (= monadă cibernetică).

Reproșurile lui Noica nu se fac în spiritul vechii metafizici, stimulând constituirea unei poziții de opoziție exclusivă față de „filosofia” noii științe a autocontrolului, autoreglajului, autoconservării și autodezvoltării. Ideea rațiunii ca proces orientat este reținută și dezvoltată, nu combătută, de noua ontologie care ni se propune. Dar procesul rațional orientat nu va fi restrâns în această ontologie la „monada cibernetică” (sistemul alcătuit din centru de comandă și organe de execuție), ci extins asupra oricărei apariții în câmpul logic, oricărui fenomen care se organizează sub tensiunea dintre individual și general. Pentru Noica, tocmai pierderea orientării procesului rațional de către filosofie a dus la compromiterea ei. Neutralitatea raționalității filosofice a provocat apariția unei științe precum cibernetica. În cadrul raționalității neutrale a lumii științelor se postulează prin cibernetică un proces orientat⁵.

Dar filosofia, prin ontologia propusă de Noica, poate ieși din situația în care se găsește. Ea chiar are datoria s-o facă, întrucât știința creează necesitatea reluării reflecției filosofice, însă fără a o putea satisface. Pentru a arăta de unde poate porni filosofia din nou la drum, este oportun să ne reîntoarcem la nivelul categoriilor realului și al categoriilor elementului.

Cele cinci categorii ale elementului sunt: *Unul Multiplu*, *Totalitate deschisă*, *Limitație care nu limitează*, *Comunitate autonomă*, *Real-posibil-necesarul*. De la prima vedere autocontrolul, autoreglajul, autoconservarea și autodezvoltarea denotă o relație cu două dintre aceste categorii: Totalitatea deschisă și Comunitatea autonomă. La rândul lor, aceste categorii ale elementului sunt în relație cu categoriile kantiene ale totalității și comunității, din care și provin⁶. Și, totodată, alcătuiesc un nou sistem categorial, în care Unul Multiplu ocupă un loc special. Dacă rațiunea orientată redescoperită de cibernetică are vreun sens filosofic, el aparține *acestui* domeniu categorial. Dacă nu-l are decât pe cel specific cibernetic, ea poate stimula dezvoltarea științifico-tehnologică a omenirii dar, în lumea pe care această dezvoltare o preconizează, omul nu mai are loc.

⁴ *Ibidem*, p. 541-542.

⁵ Vezi pentru detalii: C. Noica, *Etos neutral și etos orientat în rațiunea hegeliană*, în „Revista de filosofie”, tom XXIII, nr. 2, 1976, p. 193-199.

⁶ Vezi C. Noica, *Devenirea întru ființă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 52. Volumul include, de fapt, două scrieri, din perioade diferite ale creației sale filosofice (vezi *supra*): *Încercare asupra filosofiei tradiționale* – deceniul șase al secolului trecut și *Tratat de ontologie* – deceniul opt al aceluiași secol agitat. Transcrierea efectuată de Noica a categoriilor kantiene în propriile categorii ale elementului a avut loc încă din prima perioadă.

Studiul științific al sistemelor (vii sau mașini) a evidențiat faptul că acestea pot fi înțelese ca entități complexe, totalități, procese în dezvoltare, unități capabile să intre în raporturi multiple și să realizeze programe. Descoperirea codului genetic și dezvoltarea limbajelor de programare au permis nu doar înțelegerea în profunzime, ci proiectarea și realizarea de asemenea sisteme. Filosofia nu poate rămâne indiferentă față de aceste evenimente excepționale. Sunt evenimente care solicită un nou angajament filosofic, cu instrumente filosofice adecvate. Neutralitatea rațiunii, pe care filosofia și-a asumat-o, blochează dezvoltarea instrumentelor adecvate. Preluarea fără discernământ a instrumentelor științifice lichidează filosofia. Ambele opțiuni sunt excluse.

Epoca actuală explorează și exploatează din plin noile posibilități deschise de genetică și cibernetică. Ontologia lui Noica nu are însă ca scop să dea o mână de ajutor realizării acestor noi posibilități, ceea ce nu înseamnă că scopul ei este de a împiedica realizarea lor. Categoriile elementului, care reflectă prin chiar denumirile lor dezvoltările științifice contemporane, provin din categoriile tradiționale. Mai exact, ele sunt în contact nemijlocit cu ultimele douăsprezece „trepte ale realului”, i.e. categoriile kantiene, care erau concepte pure ale intelectului, deci categorii ale *conștiinței*. Domeniul transcendent al categoriilor kantiene, dacă îl vedem ca un *câmp*, organizează și categoriile elementului.

Dacă semnificația categoriilor elementului reunește simultan pe cea transcendentă și pe cea a științei contemporane a sistemelor, nu este deplasat să ne punem întrebarea: ce înseamnă rațiunea din perspectiva acestui nou tabel categorial?

Răspunsul la întrebare va ține cont, în contextul ontologiei lui Noica, de caracterul *orientat* al rațiunii, postulat de știința sistemelor cu autocontrol, autoreglaj etc. Dar va ține cont, de asemenea, și de caracterul *transcendental* al rațiunii, implicat de proveniența kantiană a categoriilor elementului.

Transcendental privind problema, „informația”, înțeleasă ca „ceea ce sistemul extrage din exterior în vederea funcționării”, se referă la ceea ce *conștiința* extrage din exterior în vederea funcționării. Tradițional, filosofia a înțeles prin aceasta „cunoaștere”, nu simplă „informație”. Cunoașterea este raportarea informației la o conștiință care o extrage din exterior. Așadar, din punct de vedere filosofic (nu și științific), rațiunea este orientată prin raportarea față de conștiință, nu față de un sistem în genere.

Ontologia lui Constantin Noica propune așadar o cale de reconciliere între filosofie și știința contemporană. Calea este rațiunea care nu doar dă orientare, ci este orientare. Rațiunea nu este o cale croită de conflictul dintre filosofie și știință, care a culminat în subordonarea și abandonarea filosofiei. Este, dimpotrivă, o cale suficient de largă încât să permită și filosofiei, și științei, conviețuirea și dezvoltarea. Motivul pentru care o asemenea cale trebuie urmată este acela că nici filosofia, nici știința nu sunt scopul călătoriei. Scopul călătoriei este omul.